

nyugodt idegzet isonzói eseteiben nyeri el a könyv iránti érdeklődésének bőséges jutalmát.

Még nagyobb haszonnal forgathatja ezt a művet a fajiságot kutató. Számtalan, külön-külön élő valóságos fajképen kívül a magyar vitézségre és a magyar katonaanyagra, a hadi erényekre, a kitartásra, a szívósságra, a magyar honvéd és a német katona közti különbségre, a magyar győzelemre, a »lehetetlenség« lehetetlenülésére, a magyar katona érzelmi világára és polgári lakosságunk háborús teljesítményeire olyan, cáfolhatatlanul igaz eseményeket örökít meg magyar szívvel, hogy ezek nélkül ma már nem lehetne hű és teljes képet adni a magyar jellemről. Erről különösen *A víz és a kézigránát* című beszámoló győzhet meg.

Mindezek az élet három legnagyobb tanítómesterének: a szűkségnek, a jó példának és a szeretetnek köszönhető eredmények, s ezért minden pedagógus nagy hasznukat veheti. Hadi erények, parancsnok és csapat, bajtársi készség, szenvedések és fátadalmak, a kötelesség vértanúsága, a jó hírnév, józanság, kitartás, igénytelenség, az alparancsnok, a csapatvezér, az erkölcsi erő hatalma, a faji lélek hatalma mind olyan kérdések, amelyek kell hogy érdekeljenek minden rendű és rangú nevelőt. A kiváló szerzőt pedig feljogosítják arra, hogy a jövőre vonatkozó tanulságok levonásában *A magyar ifjúság nevelése* legyen a legfőbb gondja.

A kisebb-nagyobb s helyenkint tündöklő példának szinte véget nem érő sorozatából azt a tanulságot vonja le, hogy a magyar ifjúságot önbizalomra, erős akaratra és eszménységére kell nevelni.

Bizonyos, hogy a világháborúnak azok a népek lesznek végső győztesei, amelyeknek sikerül az eszménységet általánossá tenni, s ezáltal az embereket »diadalmas világnézet«-ben egyesíteni.

Váradi József.

I R O D A L O M .

Makkai Sándor: Tudománnyal és fegyverrel. (Arte et marte). A nemzetnevelés terve. Budapest, Révai é. n. (1939), 192 lap.

A mult, a jelen és a jövő azok az irányvonalak, amelyekkel a nevelés-tudománynak szüntelen számolnia kell. A mult szemlélete megtanít arra, hogy mi volt a helyes, mi vált be és mi nem; hogy a nemzetben mely erősek működnek, amelyeket tehát ápolni és fejleszteni kell. A jelen kellő életközelséget és életérzést, finom időérzéklet és helyzetérzéklet követel, ami lehetővé teszi a szellemi, gazdasági és politikai viszonyokhoz, állapotokhoz, szóval az adottságokhoz való alkalmazkodást. Az ezekből leszűrhető tanulságok és belőlük következtethető fejlődés állapítják meg végül azt az irányvonalat, amely legbiztosabban készítheti elő a jövőt. Mind a három kapcsolat egy közös célban összpontosul: a nemzet fennmaradásában és állandó fel-

virágoztatásában. Eleinte a *marite*, majd az *arte* állt homloktérben, ma a kettőnek egyesítése óv meg az egyoldalúságtól.

Szerzőnk, aki kiváló életközelséggel és eleven idő- és helyzetérzékkel rendelkezik, ennek az elgondolásnak eleget tesz: lépten-nyomon követi a korszakokat. »Az *Idő* kérdezi a nemzetet: ki vagy, mit akarsz, hogyan remélsz megmaradni az óriás világerők ütközőpontjában?« (7). A múltból kiemeli a magyar családi-katonai hagyományokat (76), majd bebizonyítani igyekszik, hogy a magyar embereszmény az egzisztenciális értelemben vett katoná-ember (110). »Az *egy és egységes nemzeti műveltség* minden kétség nélkül csakis az ősi, népi műveltségi örökségből, a magyar természetből és szellemből kihajtó ismeret- és értékrendszer lehet, mely a legmélyebb és legmagasabb értelemben vett magyar önismeretet jelenti (155)«; utal rá, hogy a nyelvtanításban mit jelent a népi gyökér és őstalaj, mire tanít az ebből kibontakozó irodalmi tudatosság és művészség fejlődéstörténete (123–24).

Ehhez kapcsolódik a *mai* oktatásügyi szervezet helyzetképe, amelyet nemleges voltánál fogva szerzőnk erősen kifogásol. Ime: »Mai iskolai politikánk a népi örökséget csaknem teljesen figyelmen kívül hagyva, nem reá, mint ősalapra építi fel a népoktatás tervét és munkáját, hanem a magasabb társadalmi rétegek nemzetközi ismeretanyagát akarja népszerűsíteni s felhígított alakjában népi műveltséggé tenni (114). Az iskolarendszernek nemcsak át kell hidalnia, de teljesen meg kell semmisítenie a magyar műveltség *mai kettősségét* (113). A nemzetnevelésnek meg kell szerveznie az *iskolák komoly társadalmi szolgálatát* és ugyanígy a *társadalom komoly iskolai szolgálatát*, erre a kapcsolatra se az iskola, se a társadalom nem alkalmas mai állapotában (106). Mindennek meg kell változnia a nemzetnevelés nagy önrevíziójában (108)« stb.

E bírálat alapján jutunk el a helyes jövő célkitűzéshez: »Ennek egyértelműsége, kétségnélkülisége az, aminek hiánya okozza iskolarendszerünk zavarosságát, bizonytalanságát (108). Egy teljesen *más iskolai rendtartásra* van szükség, amely az *egységes és gyakorlati* iskolarendben megtalálja a maga egészen új, termékeny útjait, lehetőségeit (107). Ma már közmeggyőződésé érlelődik a magyar nemzet tudatában az, hogy jövendőnk legelső feltétele a *katonai szellem* (l. még alább külön) és *életrend* iralomrajuttatása a nemzetnevelés egész területén (16). Első sorban meg kell változnia a nevelésről való közfelfogásnak. Ezért kell hangoztatnunk azt a követelményt, hogy a nemzetnevelésnek *döntő politikai ügyé* kell lennie (8), ezáltal válik lehetségessé, hogy a politikai gondolkodás nevelői gondolkodássá alakul át (10)«.

Makkai pedagógiai hitvallásának legsajátabb vonása, mondhatnók tengelye a *katonai jelleg*, amelyet nem győz eléggé ismételni, hangsúlyozni. Könyve első főrészében »A nemzetnevelés életkerete: a katonai nevelés« olvassuk: »*Nemzetnevelésünknek* szükségszerűen mindenekelőtt *katonai nevelésnek* kell lennie (16), általában minden iskolánknak katonáivá kell lennie a nevelés elveiben és gyakorlatában (17), a magyar nemzetnek — fegyveres

hadsereg körül — *egészében és teljes életrendjében is katonává kell válnia* a céltudatos nemzetnevelés munkája által (31), szakfőiskoláinkban is mindenek előtt tovább kell folyania az egységes szellemű *katonai* nevelésnek és egészségi önnevelésnek (159), az igazi, hősiés, evangéliumi szellemet hatóerővé kell tenni a *katonai nevelés* egész folyamata alatt... ezért nagyon kívánatos, hogy *maguk az egyházak* is a legmélyrehatóbban foglalkozzanak szolgálatuknak ezzel az ágával (179, Egyház és katonai nevelés) stb. A katonai nevelés követelményéhez szervesen kapcsolódik a *testnevelés* ügye. »Az egység és arányosság szempontjából nézve eddigi iskolai nevelésünkről — éppen a határozott magyar embereszmény hiánya miatt — azt találjuk, hogy a testnevelés nemcsak a ráfordított idő, hanem az értelmezés, tartalom, kiterjedési kör és a gyakorlati célzat tekintetében is elégtelen (111).« A német példára való hivatkozással kijelenti, hogy erre »sokkal több időt, naponta délelőtt és este legalább egy órát kell fordítani« (! 120). A leventeintézmény új szervezete kapcsán utal a lövészkötelezettség nagy fontosságára (11) stb.

Külön fejezetekben behatóan foglalkozik a családi neveléssel és ennek keretében a nemzeti nő- és leányneveléssel és a nőknek életbevágó hivatásával: »Egész nemzetnevelési tervezetünk fordulópontja a nemzeti nőnevelés, mint magyar családfanya-nevelés intézményes megalkotása (48). A magyar nő egész belső és külső világában nemzetközivé lett... vissza kell tehát adni a magyar családnak (45, 48). A nemzetnevelés az anyán kezdődik, vizont az egyén életében a nemzetnevelés munkáját az anya kezdi meg (57). Jóllehet a nők az irodai segédszolgálatban jól megállják helyüket, nemzeti szolgálatuk és a nemzeti közösség komoly életterve szempontjából az »irodistalány« típusa semmiképen sem kívánatos (68—70). A nemzeti műveltség alapvető, első és nélkülözhetetlen forrása a családi otthon (94). A honvédelmi munkakötelezettség — amennyiben ebben a családfanyai hivatás nem gátolja — a törvény értelmében a nőkre is kiterjesztendő (28).

A bőven kijáró elismerést egészítsük ki néhány egyéni bíráló megjegyzéssel. Hisz maga a szerző is őszintén beismeri, hogy »máról-holnapra, a rendelkezés teljes hatalmának megléte esetén sem lehet ilyen (nagyvonalú, céltudatos) életkeretet felülről és kívülről ráerőszakolni a nemzetre... Személyes, lelki ránevelés és meggyőzés az a mód, ahogy célt érhetünk... Ez pedig azt jelenti, hogy az elszántságnak, odaadásnak, felelősségnek és szeretetnek kell megsokszorozott mértékben élnie és hatnia *mindazokban*, akikre a nemzetnevelés nagy mentő és építő munkája van bízva, ha csak a legkisebb részletében is« (86—87. l.). Ime az első és legsúlyosabb ellenvetésünk: ennek a személyi tényezőnek fogyatékos méltatása, gyakorlati megvalósítása. Már pedig ezzel áll vagy bukik az egész nevelés- és iskolaügy. (*A L'État c'est moi* mása a *L'école c'est l'instituteur*). A szerzőnek idevágó követelése, javaslatai is csak ezen az úton valósíthatók meg: »Általában minden iskolának katonává kell lennie a nevelés elveiben és gyakorlatában (17). Az iskola eddigi jellemalkotó munkájában maga a parancsoló jellemkép nem állott egységben a *nevelők* előtt (112). Egész tervezetünk értéke azon fog megfordulni, hogy ezeket a nem-ellenkező, hanem mélységesen összefüggő neve-

lési szempontokat miképpen lehet teljesen egybeillő, egymást kiegészítő és ugyanazon emberképben egyesítő egésszé olvasztani (113)«. Viszont elismerjük, hogy a tanító- és tanárképzésnek minden oldalú — test-szellem-lelki — alapokra helyezendő kiválógatása olyan eszményi célkitűzés, amely a gyakorlatban a maga teljességében aligha lesz keresztülvihető.

Szerzőnk behatóan ismerteti saját nép- és középiskolai tervezetét, amelyet azonban — egyes intézkedéseinek kivételével (l. alább) — nem tartunk sikerültnek. Ime néhány kirívó és vitatható részlet: az elemi iskola 1. és 2. oszt.-ban a heti óraszám 26—28, a 3. és 4. oszt.-ban 36 (ezzel szemben az 1925. évi állami tanterv az 1. oszt.-ra heti 21, a 2. oszt.-ra 23, a 3. oszt.-ra 25 és a 4. oszt.-ra 27 órát állapít meg). A középiskola 1. és 2. oszt. számára a szerző heti 34, a 3.—8. oszt.-ra 36 órát állapít meg (ezzel szemben az 1938. évi állami tanterv szerint az osztályfőnöki óra beszámításával fiúknál 1.—6. oszt. 31, 7.—8. oszt. 32 heti óra, leányoknál mindvégig 31). Gyökeres és bizonyára ellenzéssel találkozó újításokat kíván az idegen nyelvek és irodalmak tanításában: »Le kell vetnünk pedagógiai nagyképűségünket... idegen irodalmakkal kizárólag csakis a magyar irodalommal és szellemiséggel való kapcsolatukban foglalkozhatunk az iskolában... magam részéről még a klasszikus görög és latin irodalom tartalmi megismertetésénél is habozás nélkül a jó magyarnyelvű fordítások mellett döntök. Azzal már tisztában lehetünk, hogy a görög-latin nyelv és irodalom tanításának régi mértéke és jelentősége a mai nemzetnevelésben fenn nem tartható. A klasszikus latin nyelv tanításának első feladata az ókori történelem ismeretének elsajátíttatása (127—30). Az iskolarendszer keretében kötelezően csak egy élő idegen nyelvet lehet tanítani, ennek célja a nyelv írásban és szóban való teljes gyakorlati elsajátítása, használatudása. Ez a nyelv a mi helyzetünkben csak a német lehet (131—32).« A néprajznak, amely mint egyes tantárgyak járuléka az új középiskolai tantervben is szerepel — minthogy szerzőnk egyik legfontosabb ismeretkörnek tartja — mind az elemi, mind a középfokú iskolában a lehető legtöbb időt óhajtja biztosítani (132). A történelem tanítását illetőleg alapos változásra van szükség a tanítás jellegében és céljában; ez a magyar önismeretet van hivatva szolgálni és semmi egyebet. A magyar történelem önmagában világtörténelem (134—35). Életbevágóan fontos a jogi, alkotmánytani és politikai ismeretkör felvétele az iskolai tanításba (138). Az iskolai filozófia-tanítás nem lehet elvont elméletek fejtegetése, hanem a nagy és megragadó gondolatoknak felmutatása, az ember lényegét, méltóságát, hivatását igyekezzék meggyőződéssé tenni az ifjúságban (141—42). Szerzőnknek még két eredeti elgondolására kell utalnunk. Az egyikben (14) ellenzi a hosszú nyári szünidőt mind a tanulók, mind a tanérek szempontjából; a másikban a nemzetnevelés és nemzeti politika összefüggése alapján a politikusokra is megállapítja a folytonos továbbképzés kötelességét: »Az igazi, céltudatos nemzetnevelés nem ismerheti el azt, hogy amikor minden pályára szakképzettetés szükséges, egyedül a politikusság legyen az, amire csak születni kell, de neveltetni és képezettni nem (167—68).«

Végül bár kellenlenül, egy kis nyelvészkedésre kell kitérnünk. Megtalljuk, hogy rátermett magyar író magyar tárgyú művében nem szí

vesen látjuk az *existencia*, *existenciális* szavak ismételt használatát, amikor erre a célra a jó magyar *léti*, *megélhetés*, *fennállás*, *életérdek* rendelkezésre áll. Érezhette ezt a szerző maga is, amikor a tárgyalás folyamán ezeket használja: létkövetelmények (11), létezés (12), létmód (13). Erőszakoltnak érezzük még ezeket: *nötethető ki* (18), *kérdésbetehető* (20), *kétségnélküliség* (108). kf.

Böngérfi János: Nevelés. A nevelői gondolkodás általánosítása. A művelt »szebblelkű« közönségnek. I. rész. Elmélet. Budapest, 1938. A szerző kiadása. 239 lap.

Új neveléstudományi összefoglalás s vele egy eddig meg nem szólalt, legalább is neveléstudományi elméleti könyvvel nem szerepelt pedagógiai írónak könyve jelent meg a Magyar Paedagogiai Társaság elnöksége ősz, ez évben 80. életévét betöltő tagjának, az ifjúi hévvel buzgón tollat forgató Böngérfi Jánosnak ma is eleven szellemi műhelyéből. Könyvének alcíme és ajánlása mutatja és magyarázza azt a törhetetlen idealizmust, melyből műve fakadt s melyből eredve voltaképpen évek óta készülöben volt.

A munka tárgya a nevelés örök kérdése, melynek évezredek óta kutatott rejtjelmeit ezúttal nem a céhbüliek: a szaktudósok és a gyakorló pedagógusok előtt, hanem főleg a nagyközönségnek, elsősorban a művelt nőknek, a »szebblelkűeknek« és az anyáknak óhajtja föltárni. Természetes azonban, hogy saját vallomása szerint a férfiak, az apák érdeklődésére is számít, mert a nevelés sorsa kivétel nélkül minden gondolkodó embertársunk közreműködésén fordul meg.

A könyv »Előljárójá«-ban, mely nem pusztá formális előszó, hanem a szerző intencióit és a tárgy lényegét érinti, maga ad szempontokat a mű értékeléséhez. Úgyszólván semmiféle könyv tudományos fejtegetései sem számíthatnak örök életre, de maga a bölcselkedő gondolkodás hallhatatlan. S a bölcselkedő gondolkodás általánosítása erős életet s egy szebb, egy jobb és boldogabb jövőt jelent.

Ez lebegett ősz szerzőnk szemé előtt, mikor egy becsületes törekvések között befutott gyakorlati pedagógiai pályafutás végén, már a világháború kitörése előtt elkezdte sok évtizedes nevelői gondolkodása eredményét írásba foglalni. Mert már akkor arra a meggyőződésre jutott, hogy a szűkebb körre szorítkozó hiffelkekezeti, az önző osztályuralmi, sőt részben az elfogult nemzeti nevelés is csődöt mondott. Szerzőnk e vallomásait egy elsüllyedt világból, az emberi idealizmus romjai közül feltörő visszhang gyanánt olvassuk. A mai kor aktív embere már egyáltalában nem értékeli a világháború előtti humanista gondolatokat s egészen más igazságokra esküszik. A béke már nem a legfőbb jó, legföllebb tűnő álmunkban az. És mégis jól eső érzés sokaknak, a higgadtabbaknak, nyugodtabbaknak, az emberben mint Isten legmagasabbrendű teremtményében bízóknak, a javíthatatlan idealistáknak, olvasni az előttünk levő könyv hangnemében írott fejtegetéseket.

Szinte végzettszerűnek, de egyben szerencsének tartjuk, hogy Böngérfi János könyve, mely a világháború kitörése előtt egy-két évvel megkezdve,